

УДК 94(477.82)"1429-1430":342.511.2+929.731(4)

Богдан Шабала**З'їзд європейських монархів у Луцьку та справа коронації Вітовта в 1429–1430 рр.**

У статті проаналізовано перебіг головних подій, пов'язаних із намірами литовського Вітовта здобути королівський титул і корону та перетворити Велике князівство Литовське в окреме незалежне. Основну увагу приділено подіям з'їзду європейських монархів у Луцьку (1429 р.) та боротьбі між прихильниками й опонентам коронації після з'їзду.

Ключові слова: Вітовт, Велике князівство Литовське, Королівство Польське, коронація, з'їзд європейських монархів у Луцьку, Владислав Ягайло, Сигізмунд I, Люксембург, Вільно.

Шабала Богдан. Съезд европейских монархов в Луцке и дело коронации Витовта в 1429 – 1430 гг. В статье проанализированы события, связанные с намерениями литовского князя Витовта получить королевский титул и превратить Великое княжество Литовское в отдельное независимое. Главное внимание уделено событиям съезда европейских монархов в Луцке (1429 г.) и борьбе между сторонниками и оппонентами коронации после него.

Ключевые слова: Витовт, Великое княжество Литовское, Королевство Польское, коронация, съезд европейских монархов в Луцке, Владислав Ягайло, Сигизмунд I Люксембург, Вильно.

Shabala Bogdan. The European Congress in the Town of Lutsk and Right Coronation of Vytautas in 1429–1430. The article analyzes the progress of major events related to the intentions of Lithuania Vitowt get royal title and the crown and turn the Grand Duchy of Lithuania as a separate independent kingdom. The focus events Congress of Lutsk in 1429 and fighting between supporters and opponents of the coronation after the Congress.

Key words: Vitowt, the Lithuania Grand Duchy, Kingdom of Poland, coronation, European congress in the town of Lutsk, Vladislav Yahaylo, Sigismund Luxemburgskyu, Vilno.

Постановка наукової проблеми та її значення. У переважній більшості публікацій вітчизняних істориків, які стосуються коронації Вітовта, основну увагу автори приділяють подіям з'їзду європейських монархів у Луцьку й меншою мірою аналізують перебіг подій після нього. Однак справа коронації литовського князя після з'їзду не менш важлива, оскільки дає змогу розглянути це питання в ширшому контексті геополітичних процесів у Центрально-Східній Європі, повніше з'ясувати мотивацію Вітовта в намірах здобути королівський титул.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Окремі аспекти порушеної в цій статті проблеми розкриті в роботах О. Бірюліної та В. Барана, П. Троневича, Н. Ніколаєвої, які докладно висвітлюють перебіг подій з'їзду європейських монархів у Луцьку (1429), зокрема й питання коронації Вітовта на ньому. Частково історія коронації литовського князя Вітовта розглянута в окремих розвідках О. Русини.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Щодо справи коронування Вітовта, то, як зазначає М. Грушевський, це питання порушували ще задовго до з'їзду європейських монархів у Луцьку (1429). Посилаючись на німецького хроніста, учений згадує, що ще 1398 р. князі, бояри литовські та руські проголосили Вітовта королем, і він нібито мав намір просити на це згоди в Папи римського [1, с. 142, 143]. Як стверджує О. Русина, згодом, 1410 р. на дипломатичному з'їзді в Кезмарку імператор «Священної Римської імперії» Сигізмунд запропонував литовському володареві королівську корону та свою підтримку в разі конфлікту з Ягайлом чи будь-ким іншим [4, с. 103]. Однак через певні обставини проголосити Вітовта Королем на офіційному рівні тоді не вдалося.

Доброю нагодою для цього міг стати з'їзд європейських монархів у Луцьку, запланований на в січень 1429 р. Справді, цей з'їзд – одна з визначних подій політичного життя середньовічної Європи. Без сумніву, це був найбільш представницький форум в історії тогочасної європейської дипломатії. На з'їзд до Луцька прибули імператор «Священної Римської імперії» Сигізмунд I Люксембург із дружиною Барбарою Цилійською та численною свитою, яка складалася з німецьких, угорських, чеських вельмож та їх прислуги, польський король Владислав II Ягайло з дружиною Софією та малими синами Владиславом і Казимиром у супроводі перших осіб держави й уряду, датський король Ерік, молдавський господар, послі від візантійського імператора Івана Палеолога та від Папи римського, магістри Тевтонського й Інфляндського орденів, послі від московського князя, тверський і рязанський князі, три татарські хани. Окремі дослідники стверджують, що в складі делегацій і як гості до Луцька приїхало понад 15 тис. осіб, що в кілька разів перевищувало чисельність мешканців

міста [3, с. 43]. Однак, на нашу думку, це число завищене. З'їзд мав за мету розв'язати важливі політичні, релігійні, економічні питання, які стосувалися представлених на ньому держав.

Одним із важливих питань, порушених під час з'їзду, стала коронація Великого князя литовського Вітовта. Достеменно невідомо, чи всі учасники форуму знали про це заздалегідь. Як впливає з оповіді польського хроніста Яна Длугошга, питання про надання королівського титулу Вітовту порушив Сигізмунд у приватній розмові з Ягайлом уже під час роботи з'їзду. Польський король ніби підтримав цю ідею, однак присутні з ним польські пани одразу висловили протест. Унаслідок цього польська делегація на чолі з Ягайлом здійснила демарш – покинула з'їзд, так висловивши свою позицію щодо надання Вітовтові королівського титулу. Сигізмунд тоді пообіцяв господареві, що пришле йому королівську корону, навіть якщо Ягайло буде проти.

Наміри Сигізmunда не на жарт стривожили польську сторону. Великопольські пани й прелати прийняли рішення вжити всіх заходів, аби відмовити Вітовта від наміру коронуватися. Для цього метою на Великодні свята до Гродна, де тоді перебував Вітовт, було вислане посольство на чолі з краківським єпископом Збігневом Олесницьким. Посли закликали князя, аби він пам'ятав свою присягу й зобов'язання й не допустив ворожнечі між литовцями та поляками, які живуть і процвітають у злагоді, щоб литовський володар дбав про загальне добро, а не про власне звеличення. На це Вітовт відповів, що сам він ніколи не думав про коронування королівською короною, але вже багато літ до цього намовляв його імператор Сигізмунд. Окрім того, зазначив князь, король польський Ягайло теж дав на це згоду, і тепер не пасує йому відмовлятися від корони, оскільки про коронацію пішов великий розголос і своєю відмовою він накличе на себе ганьбу. Відіславши послів, Вітовт відрядив до Відня свого писаря Бартоломея, аби він клопотав перед Сигізmunдом, щоб той якнайшвидше прислав корону й усе потрібне для коронації [6, с. 351–352].

Повернувшись до Польщі, Ягайло також відіслав листа Сигізmunдові, у якому спробував відмовити й імператора від наміру коронувати Вітовта. Він висловив стурбованість, що цей крок може призвести до загострення відносин між Литвою та Польщею, порушить унійні зобов'язання (вочевидь Кревської й Городельської уній). Король також висловив побоювання, що в разі надання Вітовтові королівського титулу, після його смерті в Литві можуть обрати свого претендента, що загрожуватиме йому й Польщі втратою литовських земель. Сигізмунд переслав цього листа Вітовтові. Лист обурих князя. Він, своєю чергою, звернувся з листом до Ягайла, у якому написав, що позиція короля компрометує Вітовта й литовських князів перед іноземними державами, ставлячи їх у залежність від Польщі [1, с. 155–156].

Позиція Ягайла й польської знаті ще більше розбурхали гонор Вітовта: статус намісника Ягайла у Великому князівстві Литовському його не задовольняв, і князь ще більше утвердився в намірах здобути королівську корону. Як стверджує О. Русина, він призначив дату коронації на 8 вересня 1430 р. [4, с. 104]. Однак, на нашу думку, це твердження виглядає досить сумнівним. Навряд чи міг Великий князь Литовський призначити дату власної коронації без погодження із Сигізmunдом. Вірогіднішою видається інформація, яку навів М. Грушевський: навесні 1430 р. в Нюрнберзі відбувся з'їзд німецьких князів, на якому посол Ягайла висловив протест із приводу намірів Сигізmunда коронувати Вітовта, котрий, на їхню думку, не був володарем Литви, а лише васалом польського короля. У відповідь на це з'їзд оголосив, що коронація таки відбудеться й визначив її дату – на Другу Пречисту (8 вересня) [1, с. 157].

Тим часом відносини Литви й Польщі настільки загострилися, що справа заздалегідь дійшла до війни. Перед польською стороною постала реальна загроза краху їхніх намірів щодо інкорпорації литовських земель, яка спочатку маскувалася унійними гаслами.

З приводу цієї ситуації в Сандомирі Владислав Ягайло скликав нараду, на яку прибуло багато представників польського панства. Через кілька днів нарада було прийнято рішення знову відіслати до Вітовта посольство на чолі з краківським єпископом Збігневом та краківським воєводою й запропонувати князеві свої умови коронації. Посли повідомили, що Владислав готовий офірувати Вітовту свою корону, навіть призначили конкретну дату й місце передачі польської корони – на Михайлів день (21 листопада) в Гродно [6, с. 354].

П'ять днів послы гостювали у Вітовта. Їм удалося дещо пом'якшити рішучість литовського володаря в справі коронації. Він відповів їм, що категорично відмовитися від корони він не може, оскільки про її прийняття стало відомо багатьом монархам і папі. Однак він не буде наполягати на тому, щоб імператор Сигізмунд прислав йому корону, хоча якщо її пришлють, то не зможе відмовитися. А відбирати корону в брата Владислава було б з його боку справою недостойною й несправедливою. Крім того, князь заспокоїв послів щодо погіршення польсько-литовських відносин, сказавши, що прагнучи честі та слави, він ніколи не думав про війну між Литвою й Польщею. Як пові-

домляє Длугош, князь Вітовт після цього завагався щодо коронації й навіть звертався в листах до Сигізмунда, щоб той не прислав йому корону [6, с. 357].

Ведучи перемовини через послів із Вітовтом, польський король Владислав одночасно намагався вплинути й на Сигізмунда, щоб той відмовився від титулування литовського князя королем. Для цього він поскаржився на імператора «Священної Римської імперії» Папі римському Мартіну за намагання самостійно коронувати Вітовта. Папа вислав апостольські листи одночасно до Сигізмунда й Вітовта, у яких заборонив першому посилати корону, а другому – приймати [6, с. 361].

Вочевидь цей лист не вплинув ні на Сигізмунда, ні на Вітовта, можливо, навіть підштовхнув їх до більш рішучих дій. Наполегливість Вітовта й намагання Сигізмунда довести справу коронації до логічного завершення неабияк занепокоїли поляків та Ягайла, які вирішили будь-що не допустити цього. Польський король доручив познанському підкоморю Яну Чарнковському встановити варту на шляхах біля кордонів і перехоплювати послів й імператорських, і від князя литовського. Як повідомляє у своїй хроніці М. Стрийковський, Чарнковському одразу пощастило і він перехопив поважне посольство від Сигізмунда до Вітовта. Посли несли Вітовтові цісарський привілей, який проголошував нове королівство в Литві й титулував його володаря королем. Саму ж корону мали привезти інші послы. Окрім того, у послів було знайдено листа, у якому проголошувалося про замирення Литви з хрестоносцями пруськими й ліфляндськими [8, с. 172].

Можливо, у цих листах також було вказано час прибуття посольства з короною до Вільна. Тоді навіть без відома й дозволу короля великопольська шляхта сформувала збройні загоны на чолі з воеводами С. Остророгом і Я. Брудзевським та каштеляном Д. Шамотульським і перекрили всі шляхи, якими могло прибути посольство з короною для Вітовта, щоб перехопити її [8, с. 173]. Це повідомлення польського хроніста засвідчують про те, що король Ягайло не був самостійною політичною фігурою в стосунках із Великим князівством Литовським. У перетворенні Литви на самостійне королівство насамперед не була зацікавлена польська шляхетська верства й вище католицьке духовенство, які прагнули ще від Кревської унії (1385) поширити свій вплив на литовські та українські землі.

Посольство від імператора Сигізмунда, яке везло корони для Вітовта та його дружини Уляни, поминувши Франкфурт на Одері, дізналося, що всі шляхи на Вільно перекриті польськими залогами. Прочекавши два місяці, послы змушені були повернути назад.

Щодо долі самої Вітовтової корони, то достовірно лише відомо лише, що вона не потрапила до Вільна. Однак окремі дослідники, зокрема П. Троневич, посилаючися на давньоруські літописи, стверджують, що польська варта відібрала в послів королівську корону й згодом, розпилявши її, краківський єпископ Збігнев Олесницький прикріпив її до своєї митри [5, с. 37]. Однак, на нашу думку, це твердження сумнівне, оскільки польські хроністи, які докладно описують справу коронації Вітовта (Дугош, Кромер), жодним словом про це не згадують. Найімовірніше руські літописи, на які посилається П. Троневич, переповідають епізод, пов'язаний із короною Данила Галицького, яку вивіз польський король Казимир Великий після нападу та пограбування Львова 1340 р.

А тим часом у Вільні на посольство з короною чекав Вітовт, який із нагоди коронації влаштував у себе багату гостину. Серед зарубіжних гостей були магістри Павел Русдорф пруський і Зігфрід ліфляндський, Василій – князь московський (зять Вітовта), князі Тверські й Одоевські, хани заволзьких і перекопських татар. В очікуванні послів із короною для господаря гості проводили час за пишними банкетами й забавами. З «Похвали Вітовту» випливає, що за масштабами цей з'їзд не дуже поступався Луцькому: гостина тривала сім тижнів, щодня на ній випивали 300 бочок меду, з'їдали по 300 ялівок, баранів, вепрів [2].

Коли Вітовт дізнався, що цісарському посольству заступили дорогу польські загоны, дуже засмутився, навіть захворів, однак, не подаючи вигляду, продовжував розважати гостей [7, с. 888]. Розуміючи, що без згоди польського короля Владислава Ягайла та його вельмож він не зможе отримати корону, Вітовт запрошує їх до Литви. Як повідомляють польські хроніки, князь надіявся отримати їхню згоду через умовляння, щедрі дарунки, а якщо це не допоможе, то й через погрози [7, с. 888].

У складі королівського посольства до Литви вирушив і єпископ Збігнев Олесницький, один із головних опонентів у справі коронування Вітовта й перетворення Великого князівства Литовського на королівство. Під час розмови з Вітовтом Ягайло дав зрозуміти, що він принципово не проти коронування, однак справа вирішать лише тоді, коли князь зуміє отримати згоду єпископа Збігнева. Литовський князь одразу відіслав до єпископа свого посланця, який від його імені мав щедрими обіцянками схилити Олесницького на свій бік. Вітовт навіть удався до хитрощів, обіцяючи, що го-

товий відразу після коронації скласти корону. У разі відмови княжий посланець мав передати погрозу, що його господар докладе всіх зусиль, аби позбавити Збігнева єпископства.

Єпископ не забарився з відповіддю. Її зміст окремим фрагментом виділено в хроніці Марціна Кромера, яка зводилася до такого: коронація Вітовта призведе до порушення перемир'я між Литвою й Польщею, покрие його вічною ганьбою, викличе занепад обох держав; до цього кроку його підштовхують імператор, хрестоносці, інші вороги польського й литовського народів для того, щоб посіяти між ними ворожнечу; він, єпископ Збігнев, не спокуситься на багаті подарунки, не злякається погроз, бо для нього доля спільної вітчизни важливіша, ніж усі скарби Вітовта [7, с. 889–891]. На нашу думку, риторика єпископа відображає настрої тогочасної польської світської знаті й верхівки католицького духовенства, які намагалися втримати Литву під своїм впливом, ще більше підпорядкувати її власним політичним та економічним інтересам. Хоча ці прагнення повсюдно прикривалися гаслами спільної вітчизни двох братніх народів.

Вітовт зрозумів, що справа з коронацією знову наштовхнулася на серйозні перешкоди й затягується на невизначений термін. Нервова напруга й переживання ще більше похитнули здоров'я володаря Литви, який тоді перебував у досить похилому віці (близько 80 років). Окрім того, проводжаючи з Вільна польського короля Владислава Ягайла, старий князь упав із коня і травмувався. Прохворівши кілька днів, помер 27 жовтня 1430 р. [1, с. 157].

Висновки. Великий князь литовський Вітовт пішов із життя, не здобувши королівський титул. Польські джерела, які найдокладніше висвітлюють справу його коронації, інтерпретують її однобічно, акцентуючи увагу на тому, що справа коронації Вітовта – це дипломатичний підступ Сигізмунда, котрий у такий спосіб намагався відірвати Литву від Польщі й цим послабити позиції останньої. У домаганнях Вітовта вони вбачають лише наполегливі спроби задовольнити власні політичні амбіції, гонор та пику. На нашу думку, мотивація литовського володаря у змаганнях за королівську корону була значно глибшою. Будучи видатним політиком, дипломатом, полководцем, маючи великий державницький досвід, Вітовт прагнув цим кроком зміцнити державний суверенітет і незалежність Литовської держави, на міжнародному рівні добитися її визнання як самостійної європейської держави.

Джерел та література

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11-ти т., 12-ти кн. / М. С. Грушевський. – Т. IV: XIV–XVI віки – відносини політичні. – К. : Наук. думка, 1993. – 544 с.
2. Західноруський, або Білоруський літопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://Litopys.org.ua/old/14_16.htm.
3. Ніколаєва Н. Проведення європейського з'їзду монархів у Луцьку в січні 1429 року / Н. Ніколаєва // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. Історія. – 2012. – Вип. 109. – С. 42–45.
4. Русина О. Україна під татарами і Литвою. Сер. : Україна крізь віки : в 15-ти т. Т. 6 / О. Русина. – К. : Альтернативи, 1998. – 320 с.
5. Троневиц П. Волинь у сутінках української історії XIV – XVI ст. / П. Троневиц. – Луцьк : Християн. життя, 2003. – 112 с.
6. Dlugosz J. Dziejow Polskich ksiąg dwanascia. – Т. IV. – Krakow, 1869. – 678 s.
7. Kromer M. Kronika polska. – Sanok, 1857. – 1500 s.
8. Strykowski M. Kronika polska, litewska, zmodzka i wszystkiej Rusi. – Т. I. – Warszawa, 1846. – 392 s.

УДК 93:336.22(477)"16"

Сергій Шинкар

Подимний податок Овруцького повіту від 1634 року: на що збирала гроші місцева шляхта?

Стаття має за мету ввести в науковий обіг повний текст не публікованого раніше документа. Реєстр подимного податку, який збрали 1634 р. на теренах Овруцького повіту. Це перший відомий для Київського воєводства реєстр подимного податку, починаючи з 1629 р., відколи його запровадили в Речі Посполитій. Також стаття містить невеликий коментар із приводу організації збору податку. Документ буде цікавий фахівцям, які працюють у сфері історичної демографії, генеалогії, порівняльної філології, а також краєзнавства.

Ключові слова: подимний податок, Київське воєводство, Овруцький повіт, податки Речі Посполитої, «повітовий жовнір».